

Gitte Sommer Harrits og Helene Helboe Pedersen

”De er over det hele”.¹ En eksplorativ undersøgelse af danskernes opfattede overlap mellem klasse- og partipositioner

Betydningen af sociale klasser i det moderne samfund er fortsat omstridt. Vælgeradfærdsforskningen har vist, at sociale klasser har svindende betydning for partivalg, men sociologiske studier viser, at sociale klasser fortsat har afgørende betydning for menneskers livsstil. En mulig årsag til den uafklarede betydning af klasser er, at folks forståelse af de sociale klasseforhold ikke passer til deres forståelse af den moderne partikonkurrence. I denne artikel gennemføres gennem fokusgruppediskussioner en eksplorativ undersøgelse af folks kobling mellem sociale klasser i det danske samfund og de politiske partier. Analysen bekræfter, at deltagerne fortsat opfatter det danske samfund som klasseopdelt, men kun meget vanskeligt kan angive, hvor partierne finder deres vælgere blandt disse klasser.

Betydningen af sociale klasser i det moderne samfund er omdiskuteret. Litteraturen om vælgeradfærd og partikonkurrence hævder i overvejende grad, at den tidligere stærke relation mellem sociale klasser og politiske partier (Lipset og Rokkan, 1969) er erstattet af mere flygtige relationer baseret på omskiftelige emneinteresser og vurderinger af partiernes præstationer (Dalton og Wattenberg, 2002; Green-Pedersen, 2011; Thomassen, 2005). Modsat viser flere sociologiske studier, at sociale klasser fortsat spiller en afgørende rolle for menneskers hverdagsliv, sundhed, smag og uddannelse (Harrits, 2014; Faber et al. 2012; Savage et al., 2013; Elo, 2009; Rosenlund, 2000; Goldthorpe, 1996). Mange af disse studier peger dog samtidig på, at man i dag må forstå klasserelationerne som multidimensionale og baseret på flere former for ressourcer (Bourdieu, 1984; Stubager, 2009; Savage et al., 2013; Harrits, 2014).

Disse tilsyneladende modstridende fund rejser et grundlæggende spørgsmål om forholdet mellem klasser og politik. I denne artikel undersøger vi gennem fokusgruppediskussioner danskernes opfattelse af relationen mellem sociale klasser i det danske samfund og de politiske partier.

Eksisterende studier af klasser, politik og partier

Selvom flere sociologer i dag er enige om, at klassebegrebet ikke er dødt, er der også enige om, at klasserelationerne er under forandring (Pakulski og Waters, 1996; Beck og Beck-Gernsheim, 2002; Savage, 2000; Flemmen, 2013; Harrits

og Pedersen, 2017). Klasser skal ikke længere alene forstås i forhold til fordeling af økonomiske ressourcer og position i produktionen, men også i forhold til fx kulturelle ressourcer. Sociale skillelinjer er blevet multidimensionale, komplekse og potentielt overlappende. I lighed hermed fremhæver valgforskningen, at flere skillelinjer er afgørende for holdninger og partivalg, som fx køn (Andersen og Andersen, 2003), uddannelse (Andersen og Andersen, 2003; Stubager, 2009) og offentlig-privat ansættelse (Knutsen, 2001).

I forlængelse heraf peger partiforskningen på, at partierne har udviklet nye strategier til at appellere til alle vælgere (Green-Pedersen, 2011; Mair, 2013; Kirchheimer, 1966). Hvor partiernes indbyrdes konkurrence tidligere handlede om mobilisering af tydeligt afgrænsede sociale grupper, så handler konkurrencen nu i stigende grad om at sætte den politiske dagsorden og dermed bestemme, hvilke emner vælgeren primært forholder sig til (Green-Pedersen, 2007; Mair, 2013: 71).

Nogle forskere peger dog på, at også de multidimensionale klasserelationer har betydning for i hvert fald den politiske holdningsdannelse. Med udgangspunkt i Bourdieus sociologiske klassebegreb og en multipel korrespondanceanalyse af aalborgensiske vælgers holdninger argumenterer Harrits et al. (2010) for en todimensional klassestruktur (kapitalvolumen og kapital sammensætning), der er overlappende (eller homolog) med en todimensional struktur i politiske holdninger (velfærdspolitik og værdipolitik) og dermed også med partivalget (se Flemmen, 2014 for en tilsvarende analyse af Norge).

Andre forskere (fx Zinni et al., 1997) argumenterer dog for, at holdninger til sociale grupper er blevet mere følelseladende og mindre partipolitiske. Dermed kan man forestille sig, at der på en og samme gang kan være en statistisk sammenhæng mellem klassepositionen i en kompleks og multidimensional klassestruktur, politiske holdninger og partivalg, *uden* at dette sætter sig igennem i borgernes forståelse af politiske konflikter og partipositioner. Med andre ord kan nogle af de tilsyneladende modsatrettede fund inden for forskningen i klasser og politik skyldes, at det heuristiske skema, folk bruger til at forstå sociale grupperinger, ikke spejler det heuristiske skema, der bruges til at forstå de politiske partier.

Klassekategorier og opfattelsen af partier

Vi har brug for en teoretisk tilgang, der muliggør et eksplorativt studie af heuristiske skemaer af sociale grupper og partier, for at undersøge dette. Bourdieu hævder i en kritisk kommentar til traditionelle studiers fokus på klassebevidsthed (Marx, 1974; Alford, 1963; Lukács, 1967), at sådanne studier overser, hvordan forestillingen om klasser aldrig skabes direkte af objektive forhold,

men konstrueres diskursivt og kulturelt (Bourdieu, 1989). Det er forventeligt, at der er en sammenhæng mellem strukturelle og subjektive klasserelationer, men det subjektive niveau vil også have en vis autonomi. Det er derfor vigtigt at studere klasser som et fænomenologisk fænomen (Bourdieu, 1989: 18).

Med udgangspunkt i denne forståelse definerer vi begrebet klassekategorier som menneskers forståelse af sociale klasser og deres relation til hinanden (se også Harrits og Pedersen, 2017), og vi sætter os for at undersøge, hvilke klassekategorier danskerne opererer med, og hvordan disse klassekategorier kobles (eller ikke kobles) til forståelsen af partierne. Formålet er at få en forståelse af, *hvordan* borgere kobler sociale grupperinger og politiske partier, og dermed i hvilket omfang borgere opfatter den politiske konkurrence som funderet i konflikter mellem sociale klasser.

Vi har tidligere analyseret sammenhængen mellem objektiv klasseposition og klassekategorier og relationen mellem forskellige typer klassekategorier (Harrits og Pedersen, 2017, i.å.). I denne artikel fokuserer vi derimod på forholdet mellem klassekategorier og opfattelsen af politiske partier. Artiklens bidrag er således todelt. Dels bidrager vi til en undersøgelse af, hvilke klasse- og gruppekategorier der konstrueres i dagens Danmark. Dette fokus på kategorier er en del af Bourdieus teori om sociale klasser, men overses ofte i nyere sociologiske studier. Dels bidrager vi til en analyse af sammenhængen mellem forståelsen af klasser og partier og dermed til den fortsatte politologiske diskussion af forholdet mellem klasser og politik.

Datagrundlag og analysestrategi

Analyserne er baseret på fem fokusgruppediskussioner.² Fokusgrupper giver mulighed for at studere deltageres opfattelser og vurderinger og for at studere, hvordan og i hvilket omfang der eksisterer en kollektiv forståelse af sociale fænomener (Barbour, 2007; Halkier, 2008).

For at fremme diskussionen blandt deltagerne designede vi grupperne, så de var homogene med hensyn til uddannelse og indkomst. For at øge det analytiske generaliseringspotentiale indgik der både kvinder og mænd i forskellige aldre i grupperne (gruppernes endelige sammensætning fremgår af tabel 1 og tabel S.1 i det supplerende materiale). Deltagerne blev rekrutteret i Aarhus og omegn for at lette transporten til Aarhus Universitet, hvor fokusgruppediskussionerne blev afholdt. Rekruttering foregik gennem kontakt til deltagere i en tidligere spørgeskemaundersøgelse, telefonkontakt med screeningsspørgsmål og fra et panel hos et konsulenthus.

Diskussionerne i alle grupper blev struktureret efter samme spørgeguide (se tabel S.2 i det supplerende materiale). Primært to øvelser er relevante. I den

Tabel 1: Beskrivelse og benævnelse af fokusgrupper

	Uddannelsesbaggrund	Antal deltagere
Gruppe 1	Primært ufaglærte eller personer uden videregående uddannelse	8
Gruppe 2	Primært faglærte eller personer med kort videregående uddannelse	7
Gruppe 3	Personer med mellemlang videregående uddannelse	6
Gruppe 4	Personer med lang videregående uddannelse	4
Gruppe 5	Studerende	5

første øvelse blev deltagerne bedt om individuelt at tegne det danske samfund, som de så det. For at sikre fokusgruppernes mulighed for at diskutere forskellige klasse- og gruppekategorier var vi bevidste om ikke at bruge ordet ”klasse” i introduktionen til øvelsen. Derefter blev deltagerne bedt om at præsentere deres tegninger for hinanden og sammen prøve at blive enige om en eller højst to tegninger, der illustrerede det danske samfund. Sidste del af øvelsen var at beskrive personer, som kunne placeres forskellige steder i gruppens tegning. Øvelsen gav os indsigt i, hvorvidt deltagerne forstod det danske samfund som klasseopdelt eller ej, og hvordan de konstruerede både klassekategorier og andre gruppekategorier. I forlængelse af denne øvelse modtog deltagerne små casehistorier med fiktive beskrivelser af forskellige personer, og de blev bedt om at placere disse personer i den tegning og de kategorier, de allerede havde etableret.

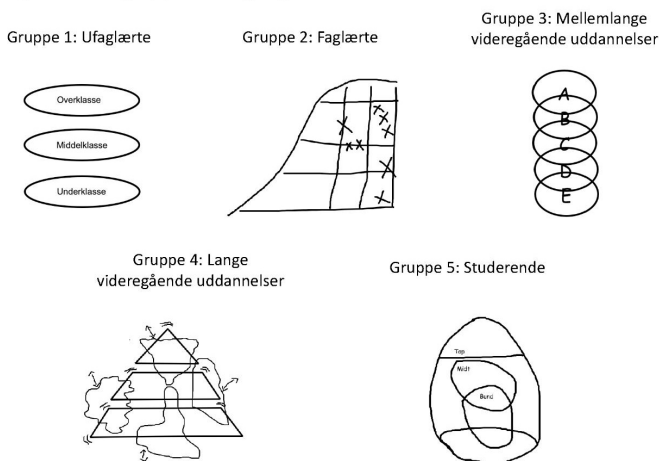
Den anden øvelse gik ud på at diskutere, hvor de forskellige partiers vælgere befandt sig i gruppens model over det danske samfund, konkret ved at placere post-it-sedler med partinavne i gruppens samfundstegning. Vi spurgte med vilje ikke, hvilke grupper de forskellige partier repræsenterer, da dette kunne foranledige placeringer funderet i gamle tilhørsforhold. Deltagerne kunne vælge at placere partier uden for modellen, hvis de ikke mente, de passede ind. De kunne også vælge at placere samme parti flere steder i deres model. Denne øvelse gav os indsigt i, hvorvidt, hvordan og med hvilken lethed grupperne forbandt de forskellige klasse- og gruppekategorier til de politiske partier i Danmark.

Fokusgruppediskussionerne fandt sted i februar og marts 2015 og varede omkring to timer. Diskussionerne blev transskriberet af to studentermedhjælpere, som også var til stede under afviklingen af diskussionerne.

Samfundet og klassekategorier³

Tre temaer var gennemgående i deltagerenes tegninger og beskrivelser af det danske samfund: 1) samfundet forstås fortsat som inddelt i kategorier, ofte benævnt klasser, 2) samfundet er hierarkisk, og 3) hierarkiet er multidimensionalt, dvs. at mange faktorer er med til at bestemme folks position i samfundet, men de forskellige faktorer har samtidig en tendens til at korrelere.

Figur 1: Fokusgruppernes tegninger af det danske samfund

Figur 1 viser gruppernes kollektive tegninger af det danske samfund.⁴ Gruppe 1 (model 1) benyttede klassebegrebet direkte i deres tegning, idet de beskrev deres tre ”bobler” som overklassen, middelklassen og underklassen. De studerende (gruppe 5) benævnte grupperne top, bund og middel i deres tegning, men de talte gentagende gange om klasser i deres beskrivelse af samfundet:

Deltager 5a⁵: Så traditionelt set har vi en stor middelklasse i Danmark. Den er skrumpende lige nu, fordi at underklassen den vokser. Hvor vi har altså familier og funktionærer og den slags i midten. Og så nede i bunden har vi studerende og kontanthjælpsmodtagere og sådan noget.

De øvrige grupper gjorde også brug af klassebegrebet og kun i én gruppe (gruppe 2), er en af deltagerne (2a) direkte uenig i, at klassebegrebet kan anvendes.

Gruppernes tegninger viser også, hvordan klasserne står i relation til hinanden. Model 1 og 3 består begge af ”bobler”, der er placeret ovenover hinanden. I model 1 er der afstand mellem boblerne, som skal angive, at der er stor af-

stand mellem toppen og bunden. I middelklassens model (model 3) er der flere bobler, og de lapper over hinanden. Det handler om, at klasseskellene ”måske i nogen grad [er] lidt udvisket” (3a).

Model 4 viser en pyramide i adskilte lag, der i lighed med afstanden i model 1 skal indikere, at ”de her samfundsgrupper ikke blander sig ret meget” (deltager 4a). Samtidig oplødes strukturen dog af ”skyer”, som udgør subsystemer i samfundet, og vibrationsstreger i modellens hjørner, der skal angive, at klasser ikke er helt så stive som i gamle dage.

Gruppe 2 tegner en bakke, der både skal anskueliggøre, at samfundet har en top og bund, og at individer stræber for at komme op ad bakken. Gitteret i bakken bliver af nogle deltagere i gruppen opfattet som forskellige typer ressourcer, man kan have, som sundhed, uddannelse eller indkomst, men af andre opfattes bakkens dybde som individets tilfredshed eller accept af egen position:

Deltager 2b: Og så er man måske ikke så lykkelig, når man er i yderkanten, for man vil ind i fællesskabet, så man går lidt indad, man vil jo være med.

Deltager 2c: Ja det kan godt være, ja.

Deltager 2b: Og det kan man jo gøre på hvert et trin, hvis man nu ikke er kommet op på det der som man troede, da man var tyve år, at man skulle nå det hele. Så har man det jo faktisk ret godt på trin to, hvis man går ind i midten der, og finder nogle der er ens som man selv, har samme ... så er det jo fint nok.

Gruppen af studerende tegnede samfundet som et æg (model 5) med en blomme bestående af de svageste, en skal bestående af de rigeste og en stor middelklasse som hviden, der passer på blommen. En af deltagerne forklarede, at hun foretrak den model fordi, ”den ikke er sådan i højden, altså så det ikke er dem der er ØVERST, men at den er mere sådan flad” (deltager 5b). Alligevel fortsatte deltagerne i gruppen med at tale om dem, der var ”nederst” eller i ”bunden”, og dem der var i ”toppen” eller ”øverst”, og var dermed ikke i stand til at flytte sig væk fra en hierarkisk samfundsforståelse i deres diskussioner.

Den hierarkiske forståelse og brugen af klassetermen ligner en beskrivelse, der kan henføres til det traditionelle klassesamfund. Flere af deltagerne henviste direkte til, at de brugte traditionelle eller gamle benævnelser. Men de tilføjede, at tingene er under forandring, og at strukturen er mindre stiv eller fastlåst. De diskuterede i relation hertil, hvordan flere forhold er afgørende for ens position i samfundet.

Tabel 2 viser deltageres konstruktion af klassekategorier. Tallene i tabellen viser, hvor hyppigt de forskellige kategorier blev omtalt i diskussionerne, og i hvor høj grad deltagerne er enige om betydningen af de forskellige kategorier.

Table 2: Klassekategorier i materialet (antal udsagn)

	Enighed i grupperne	Forhandlet enighed i grupperne	Uenighed i grupperne
Position på arbejdsmarkedet			
Specifikke faggrupper samt forskelle mellem at være på og uden for arbejdsmarkedet	32	82	4
Økonomi			
Fordeling af indkomst og formue	40	91	10
Uddannelse / Kultur			
Fordeling af uddannelsesressourcer og udsagn om livsstil	38	71	4
Andre ressourcer			
Fordelingen af fx "kendthed", sundhed, kontrol med eget liv, magt, socialt netværk	27	74	1

For eksempel var deltagerne i gruppe 1 uenige om, hvornår man tjener penge nok til at være en del af overklassen. Nogle deltagere mente, at det kun gælder for den ene procent, som tjener mest, mens andre mente, at overklassen omfatter flere med høje indkomster. Til gengæld var de fleste enige om, at en afgørende grænse mellem underklassen og middelklassen er, hvorvidt man kan forsørge sig selv, om man har en plads på arbejdsmarkedet. For nogle er denne ressource tilstrækkelig til at rykke personer fra under- til middelklassen eller omvendt.

Fordelingen af økonomiske ressourcer er den mest udbredte måde at konstruere klassekategorier på i materialet, men det er også den ressource, der var mest diskussion om. Deltagerne i gruppe 3 diskuterede fx intensivt, hvorvidt det er moralsk rimeligt at klassificere folk efter indkomst og formue, fordi der ikke nødvendigvis er sammenhæng mellem økonomi og lykke, men flere hævdede omvendt, at økonomien hænger tæt sammen med mange andre ressourcer og derfor er en slags overordnet ressource.

Særligt deltagerne med lange uddannelser (gruppe 4) tillagde uddannelse stor betydning i konstruktionen af klassekategorier, mens det omtales mindre i gruppe 1 (uden videregående uddannelse). En deltager i gruppe 4 (4b) fandt, at uddannelse sammen med økonomi er den mest afgørende ressource: "Jeg tror sådan noget som økonomi og uddannelse er jo nok noget af de ting der er

de mest betydelige i dagens Danmark”. Mens deltagerne i gruppe 2 var enige om, at ”tæft” kan være lige så afgørende for at få succes som uddannelse.

Endelig konstrueredes der også kategorier med henvisning til fordelingen af forskellige andre former for ressourcer, hvor især sundhed (dvs. de sunde vs. de usunde), men også medieoptræden og politisk magt fremhæves som vigtige kategorier.

Samlet viser analysen, at deltagerne på tværs af grupper var enige om, at det danske samfund kan beskrives som værende inddelt i sociale grupper, som meningsfuldt kan beskrives som klasser. Samfundet er hierarkisk i den forstand, at nogle er ”oppe”, mens andre er ”nede”, men der er ikke en entydig sammenhæng mellem individers trivsel og deres position i samfundet. Det tyder på, at den multidimensionale klasseforståelse, som præger den nyere sociologiske forskning, kan genfindes i menneskers lægopfattelser og konstruktioner af klassekategorier. Der konstrueres også få andre gruppekategorier med henvisning til fx køn og etnicitet, men de fylder ikke meget i diskussionerne.

Om diskussionerne afspejler en ”teori-effekt” (Bourdieu 1989), hvor teorier (som de formidles gennem medier og uddannelsessystem) skaber den virkelighed, de undersøger, kan vi ikke sige noget endegyldigt om, og det er da også underordnet for vores ærinde her. Deltagerne henviste til fordelingen af forskellige former for ressourcer, men de bevægede sig også udover den traditionelle forståelse af økonomisk og kulturel kapital med henvisning til fx sundhed, politisk magt og mediemagt. Endvidere gav de fleste udtryk for, at den multidimensionale struktur er svær at begribe helt præcist. Den forholdsvis entydige beskrivelse af et socialt rum med to dimensioner (hhv. kapitalvolumen og kapitalsammensætning), der præger Bourdieus sociologi, kan således ikke genfindes i vores materiale, idet begrebet om kapitalsammensætning er stort set fraværende som basis for konstruktionen af kategorier. Nogle grupper kom dog tæt på en implicit forståelse af kapitalsammensætning, når de talte om, at man kan være i ”toppen” af samfundet på flere måder, dvs. at der fx eksisterer en økonomisk overklasse og en kulturel overklasse (uden at dette begreb benyttes). Det er dog kun overklassen, der deles op på denne måde, idet middelklassen i stedet lagdeles i en ”øvre” og ”nedre” del.

Passer de politiske partier ind i den sociale virkelighed?

Deltagerne fandt øvelsen med at angive, hvor de politiske partiers vælgere befinder sig i modellen meget svær, og de fleste var langt mere sikre i at placere partierne i forhold til hinanden end i at placere partierne i deres samfundsmodel. Partierne beskrives i forhold til deres positioner på ”højre-venstre-skalaen” og i forhold til ”værdipolitiske emner”, og deltagerne var også opmærksomme

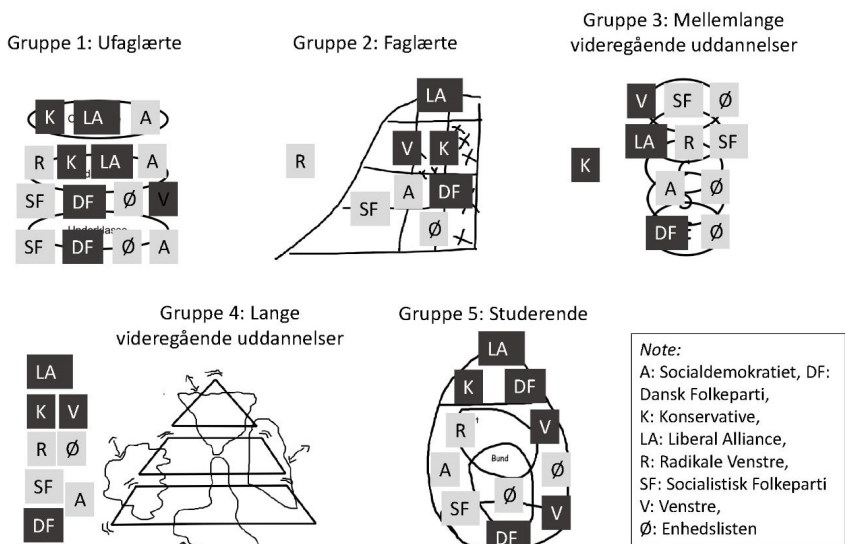
på vælgervandringer fra eksempelvis Socialdemokratiet til Dansk Folkeparti. Alle grupper udviste stor forståelse for det danske partisystem, men de havde vanskeligt ved at koble det til deres tegning af det sociale hierarki.

En årsag er, at grupperne mente, at mennesker, der stemmer på et parti, ikke nødvendigvis er de mennesker, partiet varetager interesser for. Fx diskuterede gruppe 3, at Enhedslisten varetager interesser for "bunden", men henter stemmer fra "toppen" blandt højtuddannede. Og gruppe 1 diskuterede, om man stemmer efter, hvor man gerne vil høre til, frem for den sociale gruppe man faktisk befinder sig i. Dermed er der ikke en en-til-en-relation mellem det sociale kort og det partipolitiske kort, selvom grupperne var fuldt ud i stand til at navigere i begge.

Figur 2 viser, hvordan grupperne placerede partierne i samfundsmodellerne, hvor partinavnene efterfølgende er markeret med en mørk (blå blok) og lys (rød blok) grå, afhængig af hvilken regeringskonstellation partierne i de seneste år har forpligtet sig til.

Placeringen af partierne er i overvejende grad domineret af en økonomisk logik, som også var styrende for placeringen af sociale klasser. De borgerlige partier er "oppe", mens de socialistisk/socialdemokratisk orienterede partier er "nede". Dette er mest tydeligt i model 2, 4 og 5. I alle modeller fremgår det

Figur 2: Tegninger af det danske samfund inklusiv placering af partierne

dog, at partierne henter vælgere fra flere sociale klasser, og særligt middelklassen kan akkurat lige så godt være ”blå” som ”rød”. Desuden bryder Dansk Folkeparti den rød-blå orden ved at være det eneste ”blå” parti, som er placeret i bunden. Som en af deltagerne i gruppe 3 (3d) siger: ”Danmarks største arbejderparti er blå”.

I model 1 og især model 3 er mønsteret dog brudt. Gruppe 1 placerer Socialdemokratiet i overklassen, med det argument at partiet har flyttet sig, og at alle deres repræsentanter er højtuddannede fra den øvre middelklasse. I model 3 er SF og Enhedslisten placeret i toppen, idet gruppen lægger vægt på uddannelse i deres placering af sociale grupper og dermed også partierne. Enhedslisten placeres således også i toppen, fordi de ”har rigtig mange højt uddannede vælgere” (Deltager 3c).

Modsat den overordnede beskrivelse af samfundet indeholder diskussionerne af politiske holdninger og placeringen af partiernes vælgere i endnu højere grad en hensyntagen til flere forhold. Dette fremgår af tabel 3, som viser gruppernes beskrivelse af partiernes vælgere i en kondenseret form. Mange brugte i overensstemmelse med øvelsen klassebetegnelser til at beskrive partiernes vælgere. Men der sættes også andre mere specifikke benævnelser på.

I modsætning til tegningerne rummede diskussionerne af partierne et markant fokus på uddannelse. Det gælder blandt andet de Radikales og Dansk Folkepartis vælgere, men det er ikke alene længden men også typen af uddannelse, som er afgørende. Venstrevælgere er fra handelshøjskolen, mens radikales vælgere er humanister eller DJØF’ere. Geografi tillagdes også betydning, hvilket også blev nævnt i diskussionerne af den sociale orden, men aldrig fik endelige konsekvenser for tegningerne. Enhedslisten blev beskrevet som et storbyparti, og flere mente, at Venstre henter stemmer fra landet, selvom der var uenighed om dette. Selv inden for samme parti har geografien betydning. Én deltager (4c) fremhævede således, at SF’s vælgerprofiler er forskellige afhængig af landsdelen. Alder var også afgørende, hvilket ikke blev tillagt stor betydning for forståelsen af den sociale orden. Ældre er konservative, mens unge er socialistiske. Endelig var specifikke erhverv – primært lærere – relateret til specifikke partier – her de Radikale og SF. Partierne er altså kun i bred forstand klassepartier, men de er i mere specifik forstand fortsat gruppepartier.

Denne konklusion er dog for alvor udfordret af beskrivelsen af de to største partier på daværende tidspunkt. Socialdemokratiets vælgere er således ”alle steder”, mens Venstres vælgere er ”lidt rundt omkring”. Der var også i alle grupper en udpræget usikkerhed i forhold til beskrivelsen af disse to partiers vælgere, som hverken beskrives med erhverv, uddannelse eller alder. Venstre placeredes oftest lidt nærmere den økonomiske del af overklassen, mens Socialdemokra-

Table 3: Beskrivelse af den danske partiers vælgere

	Beskrivelse af partiernes vælgere	Enighed og sikkerhed i og mellem grupper
Liberal Alliance	"Altså det er et topparti" Overklassen	Meget høj grad
Radikale Venstre	Middel- og overklassen De uddannede Skolelærere DJØF'ere "Den kreative humanistiske type"	Høj grad
Socialdemokratiet	"De er over det hele" Middelklassen	Nogen grad Usikkerhed Uenighed om relationen til den økonomiske overklasse
Venstre	"Rundt omkring" Middel- og overklasse Handelshøjskolefolk Folk på landet	Nogen grad Usikkerhed med hensyn til Venstres relation til middelklassen
Konservative	Oppe "Tæt på Venstre"	Høj grad Usikkerhed i alle grupper
SF	Middelklasse Højere middelklasse Lavere middelklasse Skolelærere Unge "Stor forskel på SF'er fra København og SF'er i Thy"	Lav grad Usikkerhed i grupperne Uenighed på tværs af grupperne
Enhedslisten	Underklassen Middelklassen "Storbyfænomen" Studerende	Nogen grad Usikkerhed i flere grupper
Dansk Folkeparti	Arbejderklassen Underklassen Middelklassen Lavere middelklasse "Revl og krat" Gamle Folk med ingen eller kort uddannelse	Lav grad Usikkerhed i flere grupper Uenighed i flere grupper

Note: Beskrivelserne indeholder de gruppebetegnelser, deltagerne bruger til at beskrive partiets vælgere. Enighed og sikkerhed beskriver, i hvor høj grad deltagerne er enige om at placere partierne i deres tegninger, og med hvilken sikkerhed de gør det. Oftest er grupperne mere enige, når de er sikre, men der er også tilfælde, hvor gruppens deltagere er enige om, at partiets placering er usikker, som tilfældet er for de Konservative.

tiet ansås mere som et rent middelklasseparti, men der var uenighed i og mellem grupperne i disse placeringer.

Omvendt var der stor sikkerhed i forståelsen af Liberal Alliance som et "topparti", og LA's vælgere var lettest at få til at passe med den i høj grad økonomisk ordnede sociale model. Der var også høj grad af enighed i forståelsen af Radikale og Konservative vælgere, idet de Konservatives vælgerkrise dog skabte en smule usikkerhed og fik flere grupper til at spøge med, at der slet ikke er flere Konservative vælgere.

Der var mindst enighed i beskrivelse af Dansk Folkepartis og SF's vælgere. For Dansk Folkeparti var uenigheden primært inden for grupperne. De studerende var uenige om, i hvilket omfang Dansk Folkepartis vælgere også befandt sig i toppen af samfundet, mens deltagerne i gruppe 2 var uenige om, hvorvidt Dansk Folkepartis vælgere i lige så høj grad kom fra middelklassen som fra den lavere del af middelklassen eller underklassen. I forhold til SF's vælgere var der mere uenighed på tværs af grupperne. De studerende og deltagerne i gruppe 2 mente, at SF var for den højere middelklasse og de intellektuelle, mens deltagerne fra gruppe 4 fandt, at SF primært var for den lavere middelklasse og skulle placeres "nede".

Udfordringerne med at placere partiernes vælgere var i høj grad forbundet med, at deltagerne havde vanskeligt ved at identificere grundlæggende konflikter mellem klasserne i deres modeller foruden økonomiske spørgsmål, mens de forbandt partivalget med en række andre konflikter angående miljø, holdning til flygtninge og indvandrere og Danmarks relation til omverden. Alle grupper svarede således umiddelbart "økonomi", da de bliver spurgt, hvilke typer spørgsmål grupperne i deres model kan være uenige om.⁶ I forhold til andre emner var der langt mere usikkerhed i grupperne, som følgende dialog fra Gruppe 1 illustrerer:

Deltager 1c: Der kan også være debatten om ulandsbistand, det er også meget forskelligt, hvad folk synes, der skal sendes derned.

Moderator: Er der en særlig type, der indtager den ene position fremfor den anden?

Deltager 1c: Ja, der bliver jeg lidt svar skyldig. Jeg tror, det er sådan jævnt fordelt i alle klasser.

En deltager i gruppe 2 mener, at mange konflikter ikke er erkendt, fordi folk ikke forstår den økonomiske dimension i det:

Deltager 2c: Jeg tror i det øjeblik, du begynder at tale værdipolitik, så begynder deres meninger, deres meninger, at nærme sig hinanden, men det er fordi, de ikke er klar over, de er uenige, fordi det ikke er et decideret økonomisk spørgsmål for dem. I samme øjeblik den rent økonomiske del kommer ind over også, vil uenighederne opstå igen.

Spørgsmålet om samfundets åbenhed går altså på tværs af klasser og afhænger blandt andet af alder, hvor ældre i højere grad opfattes som skeptiske over for indvandring (gruppe 5 og gruppe 1). En deltager i gruppe 4 (4a) fremførte, at folk fra den økonomiske overklasse, middelklasse og underklasse, men alle uden længere uddannelse, kan være enige om spørgsmål angående indvandring og samfundets åbenhed over for omverden. Dermed kommer hans beskrivelse meget nær den systematik Harrits et al. (2010) identificerede i deres data, hvor sammensætningen af økonomiske ressourcer og uddannelsesressourcer ser ud til at spille en væsentlig rolle for de politiske holdninger.

Deltagerne i vores analyse havde dog ikke i udpræget grad en opfattelse af, at forbindelsen mellem sociale grupper og ny-poliske emner er relateret til specifikke ressourcer som fx uddannelse. Deltagerne i gruppe 4 nærmede sig den logik, og ligeså gjorde gruppe 3 med deres placering af SF's og Enhedslistens vælgere i toppen, men logikken er ikke eksplicit, og flere beskrev grupperingerne som mere fleksible, grænseløse og uforudsigelige, som følgende udsagn fra en deltager i gruppe 3 illustrerer:

Deltager 3d: Ja. Det kunne være sådan noget, det kunne sikkert også være en eller anden speciel interesse man kunne have for dyrevelfærd eller ... og at vi kan kommunikere så hurtigt og nemt, at der opstår ikke kun nationale fællesskaber, men udover det ... og at man sådan rent ideologisk og tankegodsmæssigt finder sammen der og ikke kun tænker på nationalstaten.

Gruppe 4 diskuterede endvidere, om der kunne være konflikter knyttet til mere hverdagsrelaterede diskussioner fx til beslutninger i en folkeskole. Diskussionen tog udgangspunkt i fire konkrete personer fra øvelsernes casehistorier. Morten repræsenterer her en typisk økonomisk overklasseposition, mens Katrine repræsenterer gruppen af højtuddannede. Anders er håndværker, og Maja er førtidspensionist:

Deltager 4d: Jamen jeg tror også, Morten han ville jo synes, de sidder og snakker alt for meget, de har sgu projektarbejde hele tiden og sidder alt for meget i rundkreds, hvorfor fanden får de ikke nogle karakterer, hvad sker der, det er

fuldstændig vanvittigt. Og Maja hun synes måske de tager lidt for lidt hensyn til de enkelte børn, og Anders han siger, han går, ja det ved jeg ikke, men jeg tror der vil være meget stor ... jeg tror der vil være stor skilning med hvordan de gerne vil se tingene foregå i skolen øhh og hvorfor skal det være så besværligt og kan vi ikke bare, lad os nu bare komme ud over isen. Mens Katrine hun vil være mere til processen er den vigtige, og det er også vigtigt med processen at vi får alle med og så videre og så videre.

Gennem denne diskussion identificeres en forholdsvis klar værdipolitisk konflikt, men ingen af deltagerne generaliserede denne konflikt til andre forhold og heller ikke til konflikter mellem politiske partier. På lignende vis var deltagerne bevidste om, at folk interesserer sig for forskellige ting, men at interesser godt kan gå på tværs af sociale grupper og dermed ikke hjælper til forbindelsen mellem sociale grupper og politiske partier, som nedenstående dialog i gruppe 3 illustrerer:

Deltager 3d: Men kan det også være sådan at der er opbrud? Altså det er jo sådan den tanke vi har, at det er nu nok sådan tingene hænger sammen, men i kraft af den hurtige viden vi får, den øhh, kan der være nogle fællesskaber som er anderledes i dag end der var for år tilbage, altså at vi kan styres af nogle interessefællesskaber i modsætning til kun at se på økonomien.

Moderator: Hvad for nogle interessefællesskaber?

Deltager 3d: Jamen det kunne være en lidenskabelig interesse for øhh ... Hvad ved jeg ...

Deltager 3c: I disse år er det meget moderne at være frivillig og hjælpe andre, og det gør man på tværs af økonomiske skel.

Samlet peger analyserne på, at klassekategorier og partier opfattes som i hvert fald delvist afkoblede af de fleste deltagere. Mange partier opfattes som henhørende stemmer fra alle eller flere samfundsklasser, og i stedet for at relatere partierne til brede samfundsklasser anvender grupperne oftere mere specifikke beskrivelser af partiernes vælgere, der inkluderer både erhverv, alder og geografi. Uddannelse bliver også en vigtig faktor i diskussionerne af, ”hvem stemmer på hvem”. Som det var tilfældet hos Harrits et al. (2010: 22), er der størst usikkerhed, hvad angår Socialdemokratiets, Venstres og til dels Dansk Folkepartis vælgere. Omvendt er der forholdsvis stor sikkerhed og enighed om placeringen af Liberal Alliance og Radikale Venstre, der begge ret entydigt knyttes til privilegerede grupper i samfundets ”top”.

Generelt havde fokusgrupperne nemmest ved at koble traditionelle og økonomisk baserede klassekategorier med økonomiske interessekonflikter og partier, der tydeligt varetager forskellige økonomiske interesser (fx LA og Enhedslisten). Hvor Harrits et al. (2010) kunne påvise en klar relation mellem uddannelse og kulturelt liberale og globalt orienterede holdninger, er denne sammenhæng omvendt ikke noget, deltagerne i fokusgrupperne var bevidste om. For dem handlede det mere om tilfældige interessefællesskaber, der kan knytte folk sammen i ”skyer” på tværs af klasser. De havde endog særdeles svært ved at beskrive det som konflikter, men havde tilbøjelighed til at henvise til, ”at folk jo er så forskellige”. Det er således tydeligt, at der ikke i særlig omfattende grad knyttes ”klasseinteresser” til værdipolitiske konflikter, og at værdipolitiske konflikter ikke knyttes tydeligt til de forskelle mellem grupper og klasser, der faktisk opfattes og italesættes.

Resultaterne er således mest i overensstemmelse med forestillingen om en flygtig politisk konkurrence, hvor dagsordensfastsættelse og issue-konkurrence (Green-Pedersen, 2011) udgør de nye spilleregler. I hvert fald er den tydeligt todimensionelle sociale struktur, som Harrits et al. (2010) identificerer i statistiske analyser, ikke erkendt af deltagerne som en sammenhæng mellem klassekategorier og politiske partier.

Konklusion

Artiklens udgangspunkt var en undren over, hvordan nyere analyser af klasse-relationer peger på klassernes forandring men fortsatte betydning, mens nyere analyser af partier og partikonkurrence peger på klassepolitikens forsvinden. Med udgangspunkt i Bourdieus forståelse af klassifikationskampe som en del af klasserelationerne gennemførte vi en eksplorativ analyse af klassekategorier og opfattelser af danske partier.

Vore resultater viser for det første, at klassekategorier er en vigtig del af samfundsforståelsen på tværs af alle fokusgrupper, og at der i høj grad er tale om en multidimensional forståelse af klasse. Den multidimensionale forståelse fungerer dog i de fleste tilfælde sådan, at de forskellige dimensioner opfattes som forskellige typer af ressourcer, der hver for sig kan bringe mennesker ”op” eller ”ned” i et samlet hierarki, mens de samtidig er sammenfaldende. Der var udbredt enighed i grupperne om, at især økonomien er den afgørende ressource i samfundet, og selvom der pegedes på fx den økonomiske overklasse og de intellektuelle eller højtuddannede som to grupper i ”toppen” af samfundet, så fremstod kapitalsammensætning ikke som en tydelig dimension i konstruktionen af klassekategorier. Resultaterne understøtter således nyere resultater inden

for sociologisk klasseforskning ved at pege på, hvordan borgerne faktisk til en vis grad oplever klasserne som multidimensionale.

Til gengæld var der ikke noget tæt sammenfald mellem klassekategorier og opfattelsen af partierne i nogen af de fem fokusgrupper. Dermed understøtter vores analyser også litteraturen inden for forskningen i partikonkurrence. Det tyder på, at danskerne i ringe grad kan forbinde deres oplevelse af klasserelationer som multidimensionale til deres forståelse af det danske partilandskab.

Analysernes design og metodevalget har muliggjort en dybdegående indsigt i opfattelsen af både klasser og partier, men der er selvsagt også visse begrænsninger. Analysen baseres på fem fokusgrupper med i alt 30 deltagere, hvilket udelukker statistisk generalisering. Vi kan dog foretage en analytisk generalisering af analysernes resultater baseret på to forhold. For det første muliggør fokusgrupper en fortløbende validering af udsagn om klasser og partier inden for grupperne. At grupperne ret hurtigt blev enige om både samfundsbeskrivelser og klassekategorier bør således i sig selv understøtte tiltroen til resultaterne. For det andet finder vi en betydelig mætning på tværs af de fem fokusgrupper. Uanset gruppernes forskellige positioner med hensyn til uddannelse og indkomst var der tale om en høj grad af konsensus med hensyn til samfundsbeskrivelsen og forståelsen af klasser og partier.

Analysen kan dog ikke sige noget om, hvorvidt der er tale om en permanent eller midlertidig afkobling mellem klasserelationer og opfattelsen af partierne. Én mulighed er at se vores resultater i lyset af undersøgelser, der peger på, at svækket ideologisk polarisering mellem partierne, og partiernes ændrede strategier for mobilisering af vælgere som grupper kan have betydning for sammenhængen mellem klasses tilhørsforhold og partivalg (Jansen et al., 2013; Thau, 2017). Øget polarisering og ændrede partistrategier, der tilpasses en multidimensional klassestruktur, vil således muligvis kunne genetablere et mere tydeligt billede af forholdet mellem partier og klasser eller grupper.

En anden mulighed er, at opfattelsen af klasserelationernes betydning for politik og partier er under forandring fra især at handle om tydelige *interessekonflikter* til snarere at handle om *identitetskonflikter*. Dermed vil betydningen af klasserelationerne ikke længere primært være en forståelse eller erkendelse af egne og andres interesser, i relation til hvilke partier der kan varetage disse interesser. I stedet vil forståelsen af egen klasseposition knytte sig til forskellige livsstilsvalg, værdier og udtryksformer, og koblingen til partierne vil være baseret på, om man kan "se sig selv" i relation til dette eller hint parti (jf. Zinni et al., 1997). Det vil således være en oplagt mulighed for fremtidig forskning at undersøge netop forholdet mellem klasse- og gruppetilhørsforhold og den følelsesmæssige identifikation med (eller afsmag for) forskellige partier.

Supplerende materiale

Supplerende materiale til artiklen findes på www.politica.dk

Noter

1. Citat fra fokusgruppe om beskrivelsen af socialdemokratiets vælgere.
2. Data er indsamlet som et led i forskningsprojektet PERSOS finansieret af Det Frie Forskningsråd.
3. Første del af analysen i denne artikel er tidligere og mere detaljeret præsenteret i Harrits og Pedersen (2017).
4. Nogle grupper tegnede mere end én model. Figur 1 præsenterer den tegning, gruppediskussionerne mest handlede om. Nogle individtegninger blev kun i meget begrænset omfang inddraget i gruppens tegning. Disse tegninger var typisk meget individfokuseret (2 stk.) orienteret om alle de relationer, vi som individer indgår i (familie, arbejdsplads, by, land, Europa) eller geografisk orienteret (2 stk.), hvor forskellene mellem land og by blev fremhævet.
5. Henvisninger til de enkelte deltagere består af et tal, som angiver fokusgruppen: arbejderklassen (1), lavere middelklasse (2), middelklasse (3), øvre middelklasse (4) og studerende (5), og af et bogstav, som identificerer den unikke deltager.
6. Spørgsmålet om konflikter stilles forud for øvelsen om placeringen af partiernes vælgere.

Litteratur

- Alford, Robert R. (1963). *Party and Society*. Chicago: Rand McNally.
- Andersen, Johannes og Jørgen Goul Andersen (2003). Køn, alder og uddannelse, i Jørgen Goul Andersen og Ole Borre (red.), *Politisk forandring. Værdipolitik og nye skillelinjer ved folketingsvalget 2001*. Aarhus: Systime.
- Barbour, Rosaline (2007). *Doing Focus Groups*. London: Sage.
- Beck, Ulrich og Elisabeth Beck-Gersheim (2002). *Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*. London: Sage.
- Bourdieu, Pierre (1984). *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1989). Social space and symbolic power. *Sociological Theory* 7 (1): 14-125.
- Dalton, Russel J. og Martin P. Wattenberg (2002). *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Elo, Irma T. (2009). Social class differentials in health and mortality: Patterns and explanations in comparative perspective. *Annual Review of Sociology* 35: 553-572.
- Faber, Stine T., Annick Prieur, Lennart Rosenlund og Jakob Skjøtt-Larsen (2012). *Det skjulte klassesamfund*. Aarhus: Aarhus University Press.

- Flemmen, Magne (2013). Putting Bourdieu to work for class analysis: Reflections on some recent contributions. *British Journal of Sociology* 64 (2): 325-343.
- Flemmen, Magne (2014). The politics of the service class. *European Societies* 16 (4): 543-569.
- Goldthorpe, John. H. (1996). Class analysis and the reorientation of class theory: The case of persisting differentials in educational attainment. *British Journal of Sociology* 47: 481-505.
- Green-Pedersen, Christoffer (2007). The growing importance of issue competition: The changing nature of party competition in Western Europe. *Political Studies* 55 (4): 607-628.
- Green-Pedersen, Christoffer (2011). *Partier i nye tider: Den politiske dagsorden i Danmark*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag
- Halkier, Bente (2008). *Fokusgrupper*, 2. udg. København: Samfundslitteratur.
- Harrits, Gitte S., Annick Prieur, Jakob Skjøtt-Larsen og Lennart Rosenlund (2010). Class and politics in Denmark: Are both old and new politics structured by class? *Scandinavian Political Studies* 33 (1): 1-27.
- Harrits, Gitte S. (2014) *Klasse. En introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Harrits, Gitte S. og Helene H. Pedersen (2017). Class categories and the subjective dimension of class: The case of Denmark. *British Journal of Sociology*, under udgivelse.
- Harrits, Gitte S. og Helene H. Pedersen (i.å). Selfish upper classes and caring lower classes: The possible ineffectiveness of moral boundary drawing in egalitarian societies. I review.
- Jansen, Giedo, Geoffrey Evans og Nan Dirk de Graaf (2013). Class voting and left-right party positions: A comparative study of 15 Western democracies, 1960–2005. *Social Science Research* 42 (2): 376-400.
- Kirchheimer, Otto (1966). The transformation of the Western European party systems, i Joseph LaPalombara og Myron Weiner (red.), *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.
- Knutsen, Oddbjørn (2001). Social class, sector employment and gender as party cleavages in the Scandinavian countries: A comparative longitudinal study, 1970-1995. *Scandinavian Political Studies* 24 (4): 211-350.
- Lipset, Seymour. M. og Stein Rokkan (1967). Cleavage structures, party systems and voter alignments: An introduction, i Seymour M. Lipset og Stein Rokkan (red.), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-national Perspectives*. New York: Free Press.
- Lukács, Geor (1967). *Geschichte und Klassenbewusstsein*. Berlin: Der Malik Verlag.
- Mair, Peter (2013). *Ruling the Void. The Hollowing of Western Democracy*. London, New York: Verso.
- Marx, Karl (1974 [1847]). *Filosofiens elendighed*, i Karl Marx, *Skrifter i udvalg*. København: Rhodos.

- Rosenlund, Lennart (2000). Social structures and change: Applying Pierre Bourdieu's approach and analytic framework. *Working Paper 85*. Stavanger: Stavanger University College.
- Pakulski, Jan and Michael Waters (1996). *The Death of Class*. London: SAGE.
- Savage, Mike (2000). *Class Analysis and Social Transformation*. Buckingham: Open University Press.
- Savage, Mike, Fiona Devine, Niall Cunningham, Mark Taylor, Yoajun Li, Johannes Hjellbrekke, Brigitte Le Roux, Sam Friedman og Andrew Miles (2013). A new model of social class: findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment. *Sociology* 47 (2): 219-250.
- Stubager, Rune (2009). Education-based group identity and consciousness in the authoritarian libertarian value conflict. *European Journal of Political Research* 48 (2): 204-233.
- Thau, Mads (2017). Demobilisering af klassepolitik i Danmark: Socialdemokratiets gruppeeappeller 1961-2004. *Politica* 49 (2): 158-178.
- Thomassen, Jacques (2005). *The European Voter: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Zinni, Frank P., Laurie A. Rhodebeck og Franco Mattei (1997). The structure and dynamics of group politics: 1964-1992. *Political Behavior* 19 (3):247-282.